

Werken met samengestelde gezinnen

Mythes, valkuilen, tips en interventies

Papernow, P. L., bewerkt door Barbara Lavrysen en
Peter Rober (2021) • Pelckmans, 260 pp.

Anke Van de Velde •

Schrijven over het werk van een wereldautoriteit in het werken met samengestelde gezinnen trekt me terug naar mijn twintiger jaren, naar mijn professionele start in de residentiële jeugdzorg. Een periode gekleurd door een doorleefd gevoel van ‘niet weten’. Een periode waar ‘nieuwsgierigheid’ en ‘goesting’ als vanzelfsprekend verschenen. In een soortgelijke sfeer doorblader ik dit in het oog springende boek: tussen de bladzijden zie ik kleuren en kaders verspringen. Zonder notie van de inhoud moet ik toegeven dat de structuur en de esthetiek nu al hun werk doen: dit oogt als een handboek met concrete handvatten voor mensen die met hun twee voeten in de praktijk staan.

Dit vlot doorleesbare boek belicht de intensiteit en uitdagingen die gepaard gaan met het leven in een samengesteld gezin. Papernow richt zich zowel tot hulpverleners als tot de leden van een stiefgezin. Na wat opzoekingswerk rond de persoon van Papernow blijkt deze Amerikaanse de te contacteren persoon als het gaat over samengestelde gezinnen. Geïnspireerd door Papernow's werk, vertaalde Lavrysen, in samenwerking met Rober, haar boek *Surviving and Thriving in Stepfamily Relationships* naar deze versie. In deze bewerking zetten ze hoofdzakelijk het klinisch werkkader van Papernow in de verf. Vijf uitdagingen die ‘meestal wel in een of andere vorm aanwezig zijn in stiefgezinnen staan hierin centraal’ (p. 3). Per uitdaging zet Papernow's model in op ontwik-

-
- Werkzaam binnen MFC Dennenhof, doelgroep gedrags- en emotionele stoornissen.
E-mail: ankevandevelde@hotmail.com

keling van ‘praktijkvaardigheden op drie niveaus: psychoeducatie (wat werkt en wat werkt niet?), interpersoonlijk (hoe anders en beter communiceren?) en intrapsychisch (waarom maken verborgen kwetsuren deze uitdagingen moeilijker?’ (p. 11). Met haar focus op steun en begrip ambieert Papernow met dit boek een verfrissende kijk op stiefgezinnen te installeren, waar hoop op ‘bevredigende en koesterende relaties’ (p. 257) een plaats hebben. In de manier waarop ze dit doet, blijf ik doorheen de Nederlandse vertaling het Amerikaanse origineel proeven.

Herkenbaar, typisch, eenvoudig menselijk: de voorbeelden waarmee het boek van start gaat, trekken je meteen mee in een reële sfeer. *Meet the* ‘onuitstaanbare stiefzoon’, ‘de prachtige nieuwe relatie’, ‘de dochter die de situatie niet wil aanvaarden’, ‘de lesbische relatie na een heterohuwelijk’, ...

Daarna worden we als lezer voorzien van de basisuitrusting om op pad te gaan met deze specifieke gezinsvorm. Papernow vertraagt rond het verschil tussen kerngezinnen en stiefgezinnen. Ze stelt dat het streven naar een *optimaal niveau van arousal*, verwijzend naar een emotionele temperatuur die ons toelaat op een warme en verbonden manier in contact te gaan met anderen, een verschillende invulling krijgt in deze twee gezinsvormen. Krachten die daarop inspelen zijn *hechting* en een voldoende brede *middenweg*. Doorheen voorbeelden toont Papernow hoe nieuw en onbeproefd relaties in stiefgezinnen vaak zijn vergeleken met kerngezinnen. Ook verduidelijkt ze dat gedeelde waarden en rustgevende routines of gedragspatronen verschillend tot stand komen in stiefgezinnen en kerngezinnen.

Deel 2 behandelt de vijf uitdagingen in vijf hoofdstukken.

In het eerste hoofdstuk bespreekt Papernow de intense en vastgeroeste insider- en outsiderposities eigen aan de gezinsstructuur van stiefgezinnen. Waar ouders in kerngezinnen vaak wisselen van positie, komt de nieuwe partner binnen een stiefgezin vaak vast te zitten in de positie van outsider. De ouder zit dan weer vaak in de positie van insider. Persoonlijk mis ik hier vooral het opleven van de voorbeelden, verhalen die omschrijven hoe dat bewegen tussen de insider- en outsiderpositie verrijkend en tegelijk complex kan zijn. Nadat verhelderd wordt dat zowel insiders als outsiders worstelen, legt Paper-

now in het eerste interventieniveau voor hulpverleners – de psychoeducatie – de nadruk op normaliseren en het belang van routines en 1-1/alleen tijd. Empathie en inlevingsvermogen worden als helpende interpersoonlijke vaardigheden naar voor geschoven om genegenheid voor elkaars posities te tonen. Wanneer men na deze interventies nog steeds het gevoel heeft in rondjes te blijven draaien, moedigt Papernow de hulpverlener aan dialogen te voeren rond ‘de pijnlijke oude wonden’ die door ervaringen in het stiefgezin worden opengereten.

Ik moet toegeven dat op dit punt in het leesproces het boek *wrong*. De intrapsychische focus op de kwetsuren uit het verleden ervaar ik als monocausaal: als zaken vastlopen lijkt er nog maar één verklaringsmodel, namelijk het traumamodel. Wat nog meer raakte, is dat het gezin zo centraal gezet wordt. Al het goede, al het slechte lijken we te moeten zoeken in de gezinsrelaties, onder welke vorm dan ook. Misschien is beweging elders te zoeken? Ik link het aan een uitspraak die Lieve Cottyn deed in haar lessen: ‘De mens ervaart twee elementen in zijn of haar identiteit: het gevoel van ergens bij te horen en het gevoel van apart te zijn. Het laboratorium waar deze ingrediënten worden gemengd en toegediend, is het gezin. Dat gevoel van eigenheid en apartheid ontstaat door participatie in het gezin en participatie aan groepen buiten het gezin.’ Wat met de invloed van sociaal-economische status, schoolomgeving, hobby’s, Corona, vrienden, sociale media ... Deze focus op gezinsprocessen triggert mij als werkende in de residentiële zorg. In een leefgroep, net als in een (stief)gezin, komen veel verhalen samen; afbakenen is volgens mij onmogelijk. In het veld van al die ontmoetingen is het belichten van invloeden die te maken hebben met wat in het gezin gebeurt *en* daarbuiten een fundamenteel onderdeel van mijn job. In het werken met nieuw-samengestelde gezinnen lijkt me nieuwsgierigheid naar de verschillende contexten waarin de verschillende leden zich bewegen fundamenteel. Net omdat in het exploreren van deze verhalen ademruimte lijkt te zitten om ook samen verder te bewegen en niet alle goeds, maar zeker ook niet alle slechts te gaan zoeken in wat zich daar onderling tussen die leden afspeelt.

In het tweede hoofdstuk vraagt de auteur aandacht voor de ingrijpende veranderingen voor kinderen in een stiefgezin. Zij worstelen met verlies en loyaliteitsconflicten en halen globaal weinig ‘winst’ uit de nieuwe situatie. De

drie interventieniveaus bedienen ons van concrete, meteen toepasbare tips met het doel de ouder-kindrelatie te versterken en conflict te minimaliseren. Zo staat men binnen het eerste interventieniveau onder meer stil bij hoe je als ouder en partner de verlieservaring van de kinderen kan verzachten. Binnen het tweede interventieniveau ligt de nadruk op het belang van ouderlijke empathie, taal en rust. Het derde niveau belicht opnieuw de kwetsbare plekken van ouders en stiefouders.

Waar blijven de tips voor de kinderen zelf? Waarom worden zij weinig aangesproken? Voor kinderen die deel uitmaken van stiefgezinnen vormt de leefgroep een context waar scherp verschijnt dat het kind allesbehalve een passieve rol inneemt in de processen tussen ouders of stiefouders. Vele ontmoetingen, vele verbindingen kruisen het leefgroepgebeuren. In deze derde zorgcontext worden we als professioneel vaak bekogeld met verhalen van ouders, stiefouder, broers, zussen ... Net zoals in het boek van Papernow spreken hulpverleners bijna automatisch de volwassenen aan op hun verantwoordelijkheid in dit verhaal. Terecht! Tegelijk merken we elke dag op hoe veerkrachtig kinderen zijn wanneer zij als actor worden benaderd. Hen passief maken, zet hen in een positie die iets schrijnends en tegelijk iets luxueus heeft, maar naar mijn ervaring weinig welzijnsbevorderend werkt.

‘Wat een stiefouder een brutaal antwoord vindt, vindt de ouder vaak een levendig gesprek.’ (p. 102) Het derde hoofdstuk belicht hoe opvoedingstaken partners polariseren. Gezaghebbend ouderschap, lief doch kordaat, wordt aangemoedigd.

In het vierde hoofdstuk vraagt Papernow aandacht voor de uitdaging die zit in het creëren van een nieuwe gezinscultuur binnen stiefgezinnen. Zoals ik het lees, schuwt Papernow verandering niet, maar roept ze op om attent te zijn voor het tempo en al te grote breekpunten te vermijden.

Het laatste hoofdstuk van deel 2 zoomt in op de ex-partners die blijvend deel uitmaken van het stiefgezin. Papernow staat uitgebreid stil bij de invloed van aanhoudend conflict tussen ex-partners op de verschillende leden van het stiefgezin. ‘Coöperatief co-ouderschap biedt de beste kansen voor de ontwikkeling van de kinderen.’ (p. 153) Parallelouderschap met weinig conflicten

wordt naar voor geschoven als de tweede optie. Voor ouders van een kind in de langdurige residentiële jeugdzorg die continu in conflict draaien met hun ex-partner, vermoed ik dat deze hiërarchie een zeer normerend effect kan hebben.

In deel 3 van het boek worden zeven fases onderscheiden binnen de gezinscyclus van het stiefgezin. Naargelang het aantal doorlopen fases worden verschillende stiefgezinstypes onderscheiden die vervolgens geclassificeerd worden onder de noemer ‘makkelijker’ of ‘moeilijker’.

De taal die Papernow aanreikt, faciliteert voor mij, als teamverantwoordelijke en therapeut in de residentiële zorg, om samengestelde gezinnen vanuit hun eigenheid te benaderen. Al te vaak merk ik dat mijn dialogen met/rond leden van stiefgezinnen gekleurd worden door diepgewortelde aannames rond kerngezinnen, dé referentie op het vlak van bevredigende relaties. Het boek lijkt me iets te bewegen op dit vlak. Door het belichten van de uitdagingen reikt Papernow taal aan die de omweg via het kerngezin om te spreken met en over stiefgezinnen minder dwingend maakt. In de focus op die uitdagingen in het samen spreken, schuilt iets erkennends. Een mooie manier om aan te sluiten op mensen hun last. Een last waarover in dit boek niet in een sfeer van ‘te vermijden’ gepraat wordt, maar eerder als deel van iets liefdevols.

Het boek bevat concrete handvatten waar professionelen dankbaar mee aan de slag zullen gaan. Tegelijk vraag ik me bij momenten af of we het in het werken met nieuw-samengestelde gezinnen als hulpverlener zullen halen met een dermate grote focus op directe tips en rationaliteit. Zijn professionelen gebaat met zulke directe sturing? Elke uitdaging wordt ‘methodisch’ van een antwoord voorzien, alsof de hulpverlener alles zal kunnen bewerkstelligen. Onlangs verscheen een nieuw-samengesteld gezin op onze eindejaarsbarbecue op de leefgroep. De feestelijke momenten in de leefgroep zijn vrij beperkt. Op zo’n moment heb ik zelf het gevoel dat de gezinnen het podium van de leefgroep opstappen en dat ze de eerste minuten worden meegetrokken in een georkestreerde dans. Sommige gezinnen vinden hun plek en mogen op hun gemak in het publiek gaan zitten. Rond het nieuw-samengestelde gezin bleef iedereen dansen. Dat de jongere zelf onhandig tussen ouders en stiefmama bewoog, was enigszins te voorspellen. Wat me het scherpst opviel was dat de professionelen ook geen pasklaar recept hebben om in het publiek het gezin

een gezin te laten zijn. Het was gelukkig gezellig, er zijn die avond geen potten gebroken. Voor mij werd duidelijk dat je als hulpverlener niet buiten de uitdagingen staat die Papernow omschrijft. Elke aparte uitdaging is een groot aandachtspunt voor hulpverleners en net dat maakt ze volgens mij zo ingewikkeld. Die ingewikkeldheid erkennen en laten bestaan lijkt me cruciaal om de realiteit te benaderen. Persoonlijk vond ik het jammer het effect te ervaren dat de uitdagingen in kracht afnemen doordat in dit boek vaardigheden zo naar voor worden geschoven.

In haar focus op de uitdagingen benadert Papernow last als iets onvermijdbaar, als iets dat deel kan en mag zijn van liefdevolle relaties. Tegelijk heeft haar aanreiken van handvatten het waarschijnlijk onbedoelde effect op mij dat zulke lastigheden op te lossen zijn. Ik ben benieuwd naar hoe Papernow zelf kijkt naar dit spanningsveld.

Neem nu de nadruk op empathie, dat is vooral leuk als het werkt. Een sfeer van ‘yes, we can’, ‘hoera alles is mogelijk’, ‘als je maar goed genoeg je best doet, dan lukt het’ verkoopt als zoete broodjes bij hulpverleners. Maar wat als het niet werkt? Er lijkt gedacht te worden vanuit de premisse dat alle leden van een stiefgezin altijd een grote inzet hebben richting stiefgezin. Ik ervaar dat jongeren in de residentiële jeugdzorg, geplaatst door de jeugdrechtbank, vaak in andere realiteiten leven. Toch lijkt dit boek me een aanrader voor sociaal-economisch stevige gezinnen met een sterke partnerrelatie. De kans dat dialogen rond psychoeducatie en interpersoonlijke vaardigheden bij hen verf zal pakken, lijkt me groot. In stiefgezinnen met een kind in de residentiële zorg durft het al eens serieus vast te lopen. Het versmallen naar trauma lijkt me voor die kinderen, jongeren en ouders weinig welzijnsbevorderend.

Tot slot, sommige jongeren in de leefgroep functioneren veel lager dan hun kalenderleeftijd. Hoewel we er als hulpverlener gewoonlijk eerst naar grijpen, werkt de ingang taal vaak minder goed bij deze jongeren. Als hulpverlener zien we de groei van cliënten graag starten vanuit reflectie. Als teamverantwoordelijke is het een missie geweest om begeleiders aan te moedigen ook aandacht te hebben voor hoe de lichamen zich in een leefgroep tot elkaar verhouden. Hoe we jongeren hierop attent kunnen maken en hen kunnen laten proeven van alternatieve non-verbale omgangsvormen. En dat geldt ook voor

hun gezinnen. Hoe zitten stiefgezinnen aan tafel? Hoe staan, zitten, hangen ... hun lichamen als ze met elkaar in gesprek gaan? Hoe ademen ze? Hoe wensen ze elkaar zaken toe? Niet die taal ... maar hoe zitten die lichamen daar? Wat kunnen lichamen betekenen in de dynamieken van stiefgezinnen? Het is iets wat me benieuwt en waar ik weinig over lees in dit boek.

Kortom, een inspirerend boek dat vragen oproept en me aan het denken heeft gezet.

